

پرورش تفکر خلاق را از راه مهارت‌های گفتگو بر بنیاد فلسفه برای کودکان

مهديه خسروي^۱، مرضيه خسروي^۲، سعيد شيخي^{۳*}

چکیده

مقدمه: از فلسفه، می‌توان به منزله شیوه‌ای برای پرورش تفکر اخلاقی، تفکر انتقادی، و تفکر خلاق بهره برد. هدف پژوهش حاضر بررسی پرورش تفکر خلاق را از راه مهارت‌های گفتگو بر بنیاد فلسفه برای کودکان می‌باشد. **روش‌ها:** مطالعه به روش مروری از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی با استفاده از موتورهای جست‌وجوگر کلید واژه‌های تفکر خلاق، مهارت گفتگو، فلسفه برای کودکان و پایگاه داده‌های علمی در پایگاه‌های اطلاعاتی مگیران، انسانی، نورمگز، Google Scholar، Science direct، Sage انجام شد و ۲۲ مقاله انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. **یافته‌ها:** کودکان با کارگروهی مهارت تفکر منطقی و تفکر خلاقانه خود را افزایش می‌دهند. در جریان گفتگوهای کلاسی، کودکان با تعامل و تفاهم با دیگران آشنا می‌شوند و فرضیه ارائه دهند و به اظهار عقیده پردازند. فلسفه برای کودکان برنامه‌ای برای افزایش مهارت تفکر نقاد و خلاق در درک مسائل فلسفی آنهاست. **نتیجه‌گیری:** بر اساس یافته‌های پژوهش، اهمیت بحث و گفتگوهای فلسفی در کودکان در تقویت بحث‌های خلاقانه توصیه می‌گردد مسئولین آموزشی به مقوله پرورش تفکر خلاق کودکان از طریق مهارت گفتگو توجه نمایند. **کلمات کلیدی:** تفکر خلاق، مهارت‌های گفتگو، فلسفه، کودکان

مقدمه

اهداف تعلیم و تربیت، پرورش دانش‌آموزان آفریننده و نوآور است تا بتوانند با مسائل به شیوه خلاقانه برخورد کنند (۳). اگر بخواهیم کودکان را برای چالش‌های آینده آماده کنیم، باید مهارت‌های ویژه‌ای را به آنها بیاموزیم که بر اساس آن بتوانند بر زندگی و یادگیری خود مسلط شوند، زیرا برای یادگیری نباید پایانی در نظر گرفت. آن‌ها به دانش نیازمندند، اما مهمتر از آن، به قابلیت کسب دانش جدید نیازمندند و به «دانشی که خود تولید یا بازتولید کرده باشند» نیاز دارند. شالوده مهارت‌های فکری کودکان باید از همان سال‌های اولیه‌ی زندگی‌شان پی‌ریزی

بدون تردید قرن حاضر به انسان‌ها، دانش‌آموزان، فراگیران مبتکر، نوآور، نواندیش، با استعداد، با هوش و خلاق نیاز دارد و تربیت چنین انسان‌هایی بر عهده آموزش و پرورش، ادارات کل، مناطق، مدارس، مدیران مدارس، کلاس درس و در نهایت به دست عاملان این تغییر و تحول یعنی معلمان است (۱). پرورش مهارت‌های تفکر خلاق به دانش‌آموزان برای پیوستن آنان به نیروی کاری قوی و پر تلاش در آینده برای توسعه یک کشور امری غیر قابل انکار و تردید ناپذیر است (۲). یکی از

۱- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی، آموزش و پرورش ناحیه ۲ قزوین، ایران

۲- کارشناس مدیریت صنعتی، دانشگاه زنجان، زنجان ایران

۳- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، آموزش و پرورش منطقه ۱۵، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

آدرس الکترونیکی: saeedsheikhi2000@yahoo.com

واسطه در بهبود تفکر کودکان مؤثر است کنار گذاشته شده است، و محققان در این زمینه به این نتیجه رسیده‌اند که از ابزارهای متنوعی با توجه به علاقه‌ی کودکان در پیشبرد اهداف فلسفه برای کودکان می‌توان استفاده کرد. چون هرچه تعداد محرکاتی که کودک برای فعال کردن الگوهای یادگیری خود تجربه می‌کند، بیشتر باشند، توانایی مغز او برای هوشمندانه عمل کردن بیشتر خواهد شد. برای اینکه کودکان بتوانند زمینه‌های پر معنا را جذب کنند و مهارت‌های تفکر خلاق در ایشان رشد و تکامل یابد، می‌بایست فرصت‌های پی در پی برای ساخت چنین مهارت‌ها، توانمندی‌هایی در گفت و گو و داد و ستدهای کلامی برای ایشان فراهم گردد (۸).

برنامه آموزش فلسفه برای کودکان می‌تواند در جهت بهبود توانایی استدلال و پرورش خلاقیت بسیار مؤثر باشد (۹). خلاقیت عبارت است از فرایند حل مشکلات، اختلاف نظر درباره اطلاعات، خطا کردن اثر عناصر و عوامل، اشیاء و مواردی از قبیل حدس زدن و تشکیل فرضیه‌ها درباره این کمبودها، ارزیابی‌ها و آزمایش این حدس‌ها، فرضیه‌ها، احتمال اصلاً و آزمایش مجدد آنها و در نهایت مرتبط ساختن نتایج (۱۰). پژوهش‌های انجام شده در خصوص فلسفه برای کودکان نشان دهنده وجود نقاط قوت و ضعف در این برنامه است. نقاط قوت برنامه بیشتر در سه زمینه کسب مهارت‌های شناختی، کسب مهارت‌های عاطفی و کسب مهارت‌های اخلاقی از سوی کودکان گزارش می‌شود که خود حاصل شرکت نمودن کودکان در برنامه فلسفه برای کودکان است (۱۱). در تحقیقی که به بررسی مؤلفه‌های نظری آموزش فلسفه برای کودکان پرداخته است. نتایج نشان داده است، مؤلفه‌های نظری آموزش فلسفه برای کودکان شامل تفکر خلاق، تفکر انتقادی، استدلال صحیح و تصمیم‌گیری در هنگام مشکلات است (۱۲). همچنین در پژوهشی با عنوان تأثیر آموزش فلسفه برای کودکان با استفاده از داستان‌های بومی در رشد اخلاقی دانش‌آموزان ابتدایی به این نتیجه رسید که آموزش فلسفه برای کودکان در رشد

شود (۴). در سال‌های اخیر، علاقه به تقویت مهارت‌های تفکر و بالا بردن سطح یادگیری و با سوادی در نظام آموزش و پرورش جهان به طور فزاینده‌ای رواج یافته است. از جمله آموزش تفکر خلاق، آموزش تفکر انتقادی، برنامه‌ی درسی فکورانه، آموزش مهارت‌های حل مسئله، و برنامه‌ی فلسفه برای کودکان گسترش یافتند. به طور خلاصه، فلسفه برای کودکان، این فرصت‌ها را برای کودکان فراهم می‌کند شامل:

- طرح پرسش
- واکاوی مفاهیم
- پرورش (بهبود و اصلاح) تفکر
- آموختن نکته‌هایی از نظرات دیگران
- یاد گرفتن چیزهایی از سنت‌های فلسفی
- فهم بیشتر از جهان
- درک بهتر از خود و دیگران
- قضاوت درباره‌ی این که چه چیزی برای باورداشتن و بها دادن موجه است
- تحمل فشار گروه همسالان، تبلیغات و شعارها (۵).
- لیپمن (۲۰۰۳) معتقد است که فلسفه برای کودکان اقدامی آموزشی است که به بهبود تفکر در کودکان می‌پردازد و از فلسفه، به منزله‌ی شیوه‌ای برای پرورش تفکر اخلاقی، تفکر انتقادی، و تفکر خلاق بهره می‌برد. لیپمن و همکارانش معتقدند که منظور از آموزش فلسفه برای کودکان آموختن روش تفکر فلسفی است. بنابر این، در نظر گرفتن فلسفه در معنایی که حامیان آموزش فلسفه برای کودکان آن را دنبال می‌کنند نمونه‌ای از رویکرد پژوهشی به تعلیم و تربیت است (۶). از زمان سقراط، خردجویی به معنای گفتگو و تبادل افکار دانسته شده است. فلسفه با شگفتی و جستجو برای یافتن اساسی‌ترین پرسش‌ها درباره‌ی زندگی انسان، از طریق گفت و گو، شروع می‌شود. کودکان هم می‌توانند در گفتگو درباره‌ی پرسش‌های عمیق و معماگونه شرکت کنند (۷). با مطالعات انجام شده در اصول برنامه فلسفه برای کودکان این فرض که فقط داستان به عنوان

وجه ممکن برطرف سازد (۱۵، ۱۷). فلسفه برای کودکان و خلاقیت به عنوان موضوعات مورد اهمیت، در بین بسیاری از متولیان تعلیم و تربیت مورد اهمیت و توجه فزاینده‌ای قرار گرفته است. فلسفه برای کودکان چهارچوب مناسبی برای تمرین راهکارهای فلسفه فراهم می‌کند. اجتماع کوچکی که به کودکان امکان می‌دهد از فعالیت‌های اجتماعی و بیرونی به فعالیت‌های فردی و درونی یا ذهنی برسند. در این چهارچوب، کودکان می‌توانند کندوکاو را با مشارکت و همیاری معلم و همکلاسی‌ها تمرین کنند و پس از آن که آن را یاد گرفته به تنهایی نیز بتوانند به آن روی آورند (۱۶، ۱۸).

یکی از اهداف اساسی هر نظام آموزشی تربیت انسان‌های هشیار و آگاهی است که تفکر خود را بر پایه استدلال صحیح و منطقی بنا نهاده‌اند لازم است برنامه‌های درسی، تربیت اندیشه فلسفی را مدنظر قرار دهد و به پرورش قدرت تفکر و استدلال دانش‌آموزان توجه نمایند (۱۷، ۲۰). خلاقیت، نوآوری و حمایت از صاحبان اندیشه‌های خلاق است. یکی از مهمترین مراکز که می‌توان در آن افراد خلاق بار آورد محیط‌های آموزشی و به ویژه مدارس هستند و معلمان می‌توانند با تفکر خلاق سبب بروز خلاقیت دانش‌آموزان گردند. فلسفه برای کودکان از طریق تفکر اصولی و تعامل ساختاری در پرورش روش فکر کردن و خودآگاهی اهمیت دارد. باید در نظر داشت که زمانی می‌توان برنامه فلسفه برای کودکان را به طرز مناسبی در کشور دنبال کرد که محیط اطراف کودکان و نوجوانان آمادگی لازم را برای این طرح داشته باشد (۱۶، ۱۸).

بسیاری از متخصصان و صاحب نظران معتقدند دانش‌آموزان و کودکان به اندازه کافی قدرت تجزیه و تحلیل مسائل را ندارند و نمی‌توانند در زمان برخورد با یک موضوع دست به خلاقیت بزنند و با شیوه‌ای تازه و بدور از چهارچوب‌های تعریف شده دست به ابداع بزنند. به عبارتی ما شاهد این هستیم که کودکان فقط قادرند در خط سیری که ما آموزش داده‌ایم و برایشان تعریف کرده‌ایم حرکت کنند و اگر این مسیر و خط سیر با

اخلاقی دانش‌آموزان دختر و پسر تأثیر مثبت و معناداری دارد و تفاوت معناداری بین گروه دختر و پسر مشاهده نشد؛ بنابراین می‌توان گفت که آموزش فلسفه برای کودکان رشد اخلاقی دانش‌آموزان را ارتقا داده است (۱۳). نتایج پژوهشی در با هدف بررسی تأثیر برنامه درسی فلسفه برای کودکان در رشد مهارت‌های استدلال اخلاقی و اجتماعی در دانش‌آموزان بیانگر عملکرد بهتر دانش‌آموزان در مهارت‌های اجتماعی، شناختی، و اخلاقی است و دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این برنامه توانایی کاربرد آموخته‌هایشان و مهارت‌های فوق را در زندگی روزانه دارند (۱۴). کودکانی که به فلسفه اشتغال می‌ورزند، می‌توانند خودشان و جهان را در یک چشم‌انداز جدید ببینند. آن‌ها می‌توانند ایده‌هایی را از دیگران دریافت کنند که ممکن است خطور آنها به ذهنشان غیرممکن باشد (۳). با توجه به مطالب یادشده هدف این مطالعه، چگونگی پرورش تفکر خلاق را از راه مهارت‌های گفتگو بر بنیاد فلسفه برای کودکان است.

روش‌ها

این مطالعه روایتی از نوع مروری است. در این پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته شده است. با استفاده از موتورهای جست‌وجوگر و کلیدواژه‌های تفکر خلاق، مهارت گفتگو، فلسفه برای کودکان و کرونا در پایگاه داده‌های علمی مگیران، انسانی، نورمگز، Sage، Science direct، Google Scholar انجام شد پس از کندکاو در نهایت ۲۲ مقاله انتخاب و تحلیل شد.

یافته‌ها

انسان برای اینکه بتواند پاسخی مناسب به موضوعات و اطلاعات دنیای پیچیده و در حال گذار زمان حاضر داشته باشد، نیازمند توانایی‌های بسیاری است تا با اتکاء بر این توانایی‌ها قادر باشد مسائل خود و پیرامون خود را به بهترین

فلسفه، کودکان را قادر می‌سازد تا مسائلی که بر زندگی آنها تأثیرگذار است را عمیقاً بررسی کنند. به آنها کمک می‌کند سؤالات خود را بسط دهند، فرضیه سازی و تجزیه و تحلیل کنند و در سطح بالایی تفکر و استدلال کنند. آنها را تشویق می‌کند خلاقانه و مبتکرانه فکر کنند، به حل مشکلات پرداخته و عقاید و ایده‌های خوب را گسترش دهند. آزادی افکار جدید در خلال خلاقیت و تخیل بوجود می‌آید. سؤالات نظام‌مند و گفتگوهای فکورانه می‌تواند بطور طبیعی روحیه تحقیق را به همراه استدلال، حل مشکل، تخیل و خلاقیت بیدار کند.

بحث و نتیجه‌گیری

در برنامه آموزش فلسفه برای کودکان، با رشد و تقویت

کوچکترین تغییری ارائه شود آنها دچار سردرگمی و گیجی شده و نمی‌توانند از خود خلاقیت و باز تعریفی مناسب ارائه نمایند. بسیاری از نظام‌های پیشرو در زمینه تعلیم و تربیت به دانش‌آموزان می‌آموزند که با چگونه «یادگیری زدایی» از چسبندگی‌های ذهنی فاصله بگیرند و دنیا را بر مبنای یادگیری زدایی آغاز کنند. در این نظام‌ها کودکان می‌آموزند چگونه یادگیری‌های پیشین خود را فراموش یا باز تعریف کنند و با خلاقیت و تفکر اقدام به فهم دوباره یادگیری‌های گذشته نمایند (۱۹، ۲۱).

در جدول ۱ قوانین کلاسی که قبل از بیان کردن سؤالات بهتر است رعایت گردد و در جدول ۲ اصول مهم تفکر خلاقانه آورده شده است.

جدول ۱- قوانین کلاسی در طراحی سوال

ردیف	قوانین
۱	حوصله فراوان و استقامت داشته باشید.
۲	اندیشه‌ورزی را در درونتان شکوفا کنید.
۳	علاقمند به مباحث و دلسوز برای ارتقای تفکر خلاق باشید.
۴	همانگونه که صحبت و به چالش کشیدن موضوعات برایتان جذاب و مناسب است، سکوت متفکرانه هم لازم می‌باشد.
۵	ذهنتان را به تعجب و فکر فرو بردن آماده کنید.
۶	خود ارزیابی مبتنی بر وجدان و بطور مداوم داشته باشید.

جدول ۲- اصول مهم تفکر خلاقانه

ردیف	عنوان	توضیح
۱	انگیزه و رغبت	تا زمانی که دانش‌آموزان انگیزه و رغبتی برای تفکر خلاقانه نداشته باشند، تعلیم دادن این نوع تفکر برای دانش‌آموزان، کاری بس بیهوده خواهد بود.
۲	پرسشگری و پرسندگی	پرسیدن سؤالات مناسب و بجا از خود و دیگران برای فهمیدن و فهماندن دقیقتر مطلب مورد بحث و ارائه شده.
۳	جمع‌آوری اطلاعات	اطلاعات باید از منابع معتبر و موثق و مورد اطمینان جمع‌آوری شود.
۴	ارزیابی و وارسی	درباره مطلب یا مسئله مورد نظر و ارزش‌گذاری و سازماندهی که چه مطالبی با ارزش و قابل استفاده می‌باشد.
۵	نتیجه‌گیری	در نظر گرفتن و انتخاب بهترین و صحیح‌ترین مفهوم یا راه حل برای مسئله پیش آمده.
۶	سیالی	توانایی ارائه راه‌حل‌های گوناگون برای حل مسئله.
۷	بسط	توانایی برنامه‌ریزی در سازماندهی در انجام امور مختلف.
۸	ابتکار	دور شدن از چیزهای واضح و معمولی یا قطع رابطه با تفکر مبتنی بر عادت
۹	انعطاف‌پذیری	توانایی ایجاد الگوهای جدید تفکر و عدم اتکا به الگوهای تفکر موجود

موقعیت‌های جدید قرار داده و راه‌حل تازه پیدا کند، از این رو باید تفکری خلاق داشته باشد. همه دانش‌آموزان قابلیت تفکر خلاق را برای تولید و گسترش ایده‌ها دارا هستند. خلاقیت به معنی زایش برون دادهایی بدیع و با ارزش است. همچنین تفکر خلاق در حیطه داورى- توانایی قضاوت ارزش ایده‌ها قرار می‌گیرد. خلاقیت فقط ارائه راه‌حل‌های جدید برای رفع مشکلات نیست بلکه ارائه راه‌حل‌های بهتر است و تحقق این امر مستلزم قضاوت انتقادی خواهد بود که لازمه آن توانایی نگاه چند جانبه به امور مختلف می‌باشد. توصیه می‌گردد در مدارس و از مقاطع ابتدایی از طریق فلسفه کودکان به تقویت و پرورش خلاقیت و تفکر خلاق مبادرت ورزید.

قدرت مهارت‌های تفکر دانش‌آموزان معلمان به تسهیلگر تغییر نقش می‌یابند و محتوای کتاب درسی در قالب داستان صورت می‌گیرد و هدف این برنامه یاری دادن دانش‌آموزان برای بهره‌مندی از فلسفه به منظور بهبود تفکر و فرایند یادگیری است (۲۰). کودک می‌تواند قدرت شناخت مسائل آینده و سازماندهی آنها را از طریق تفکر خلاق و آفریننده کسب نماید. در برنامه فلسفه برای کودکان تلاش می‌شود از فعالیت‌هایی نظیر نمایش خلاق، بازی‌ها، نمایش عروسکی و مشارکت در سایر برنامه‌های هنری استفاده شود (۲۱). یکی از مهمترین کاربردهای فلسفه برای کودکان تقویت قدرت خلاقیت است. یعنی دانش‌آموز یاد می‌گیرد چگونه خود را در

References

- 1- Kurdi, A, Encouraging Innovation and Innovation In the Classroom, 2006. Tehran, Family Studies Publications.
- 2- Murdock, M. C & Puccio, G. J. Creative thinking an essential life skill in A L costa (Ed). Developing mind: a resource book for teaching thinking, 2001. (3rd Ed), pp. 67-71.
- 3- Fisher.R. Teaching children to learn, London: Cheltenham nelson thorns. 2005a.
- 4- Mahroozdeh T; Ramazanpour, Sh. he effect of the research community method of teaching philosophy to children on the development of citizenship skills. Quarterly Journal of New Educational Thoughts, 2011. Volume 7, Issue 3.
- 5- Najji, S. Philosophical Excavation for Children and Adolescents (Volume II), Tehran, Institute of Humanities Studies. 2011.
- 6- Najji, S. Philosophical Exploration for Children and Adolescents, Interviews with New Revolutionary Pioneers in Education, 2010; Vol. 1; Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- 7- Fisher, R. Education and Thought, translated by Forough Kianzadeh, second edition, Ahvaz, Rashesh Publications. 2009.
- 8- D'Olimpio, L., & Teschers, Ch. Philosophy for Children Meets the Art of Living: A Holistic Approach to an Education for Life. Philosophical Inquiry in Educati, 2016. 23, 2, 114-124.on
- 9- Worley, P. Philosophy and children. The Philosophers' Magazine, 2016. 72, 119-120.
- 10- Rostami, K, Comparison of the effect of intellectual stories of Philip Kam and intellectual stories of Morteza Khosronejad on the growth of creativity of children in the preparatory period of Tehran in the academic year 2010-2011, Master Thesis, 2012. Tehran, Allameh Tabatabaei University.
- 11- Najji S; Ghazinezhad, P. Evaluation of the results of Philosophy for Children program on children's reasoning skills and behavioral performance, Quarterly Journal of Curriculum Studies, 2007. Second Year, No. 7.
- 12- Dehghani M; Theoretical components of teaching philosophy to children, Master Thesis, 2012. Payame Noor University, South Tehran.
- 13- Navidian A; Fathi Azar A; Badri Gargari R; Vahedi, Sh; The effect of teaching philosophy to children using Indigenous Stories in the Moral Development of Elementary Students, Journal of Teaching Research, 2019. Year 7, Issue 3.
- 14- Sanjana, M. & Whitebread, D. Philosophy for children and Moral Development in the Indian context, Cambridge University. 2005. Volum 21, N3, PP. 1-13.
- 15- Mehdizadeh A H; Iraqi A; Heydariyeh H; The Effect of Teaching Philosophy for Children on Creating Creativity in Fifth Grade Male Elementary Students in District 1 of Baharestan Education, Scientific Quarterly, Innovation and Creativity Research in Humanities, 2018. Volume 8, Number 3.
- 16- Rashtchi M; Keyvanfar A; Theoretical foundations of community exploration as a method of teaching philosophy to children, Culture Quarterly, 2009. Vol. 22, No. 1.
- 17- Zarghami S; A Comparative Study of Philosophy and Region Education by Integrative and Separative Methods in Theoretical High School. Ministry of Education: Educational Research and Renovation Organization. 2009
- 18- Hymer, B. Final Report of the Research in IAPC. 2002. Montclair State University.

- ۶۳
- 19- Naderi E; Tajli Nia A; Shariatmadari A; Seif Naraghi. Investigating the effect of implementing a philosophy program for children in fostering the creativity of the first grade high school male students in the region. 2012. *Thinking and Child*, 3, 1
- 20- Fisher, R. *First stories for thinking*, 1999. Oxford: Nash Pollock.
- 21- Marashi S M, Rahimi Nasab H, Iesani M. Feasibility study of implementing a philosophy education program for children in the elementary school curriculum. *Quarterly Journal of Educational Innovations*, 2007. 7 (28).

Fostering Creative Thinking through Philosophy-based Dialogue Skills for Children

Mahdiyeh khosravi¹, Marzieh Khosravi², Saeed Sheikhi^{3*}

Abstract

Introduction: Philosophy can be used as a way to cultivate moral thinking, critical thinking, and creative thinking. The aim of the present study is to investigate the development of creative thinking through philosophy-based dialogue skills for children.

Methods: This Review article has been performed using creative thinking, conversation skills, and philosophy for children keywords in various data bases including Humanities, Normex, Google Scholar, Science direct, and Sage. Moreover, 22 articles were selected and analyzed.

Results: Children increase their logical thinking and creative thinking skills through group work. During class discussions, children become acquainted with interaction and understanding with others, presenting hypotheses, and expressing opinions. Philosophy for Children is a program to increase the skill of critical and creative thinking in understanding their philosophical issues.

Conclusion: Based on the research findings, the importance of philosophical discussions in children in strengthening creative discussions, it is recommended that educational authorities pay attention to the issue of fostering children's creative thinking through dialogue skills.

Keywords: Creative Thinking, Communication Skills, Philosophy, Children

1- M. A in Curriculum Development, District Education 2, ghazvin, Iran

2- Industrial Management Expert, Zanjan University, Zanjan Iran

3- (*Corresponding author) PhD student in Curriculum Development, District Education 15, Tehran, Iran.

E-mail: saeedsheikhi2000@yahoo.com